

# Obchodní význam města Vratislavi ve 14. a 15. století

---

MARTIN ČAPSKÝ

Grzegorz MYŚLIWSKI, *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII–XV wiek). Centrum czy peryferie?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009  
649 s., ISBN 978-83-229-2968-1

Krzysztof KOPIŃSKI, *Gospodarcze i społeczne kontakty Torunia z Wrocławiem w późnym średniowieczu*, Towarzystwo naukowe w Toruniu, Toruń 2005  
424 s., ISBN 978-83-87639-76-1

Marcin BUKALA, *Zagadnienia ekonomiczne w nauczaniu wrocławskiej szkoły dominikańskiej w późnym średniowieczu*, ATUT, Wrocław 2004  
319 s., ISBN 978-83-89247-30-5

Mateusz GOLIŃSKI, *Wrocławskie spisy zastawów, długów i mienia żydowskiego z 1453 roku. Studium z historii kredytu i kultury materialnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006  
280 s., ISBN 978-83-229-2741-X

Na mimořádný význam Vratislavi v obchodních vazbách středoevropského prostoru upozornila řada německy píšících historiků již v prvních desetiletích 20. století. Bádání, ovlivněné nově akcentovanými tématy z oblasti hospodářských a sociálních dějin, našlo svůj odraz v sérii monografií i ve studiích proměňujících obraz „Časopisu pro dějiny a starověk Slezska“, spojeného se zakladatelskou postavou Colmara Grünhagen, do podoby periodika ovlivňujícího metodologické diskuse v širším než výhradně slezském rámci. V průběhu třicátých let však i na jeho stranách postupně nabyl vrchu

nacionální tón spojený s ideou „německé kulturní mise na východě“, striktně odmítnutý poválečnou polskou historiografií. Střet protichůdných paradigmat byl částečně překonán až po dvou desítkách let. Karol Maleczyński se v rozšířených dějinách Vratislavi z konce padesátých let výrazně věnoval obchodním vazbám, ale jádro jeho úvah více směřovalo ke komparaci vratislavské obce s ekonomickými centry západní Evropy, potažmo ke studiu sociální skladby a ekonomické dynamiky města jako cesty k postižení postavení nižších sociálních vrstev, spojených v duchu soudobého výkladu s obyvatelstvem polské národnosti.<sup>1</sup> O jeho fundovaný výklad, který dodnes neztratil na svém významu, se například opíral i německý historik Walther Kehn, sledující obchod na středním toku řeky Odry o zhruba jedno decennium později.<sup>2</sup> Nová vlna bádání nad ekonomickým vývojem středověké Vratislavi, k jejímž prvním náběhům musíme počítat monografie Mateusze Golińskiego z devadesátých let,<sup>3</sup> se však plně projevila až na prahu nového tisíciletí, a v posledních letech se hospodářské vazby Vratislavi staly námětem hned několika monografií revidujících závěry starších výzkumů, a co je zvláště důležité, hledajících nové interpretační možnosti zdejšího, na středoevropské poměry i přes válečné ztráty nebývale rozsáhlého souboru středověkých pramenů. Současná polská medievistika se přitom může opírat o dva důležité proudy ovlivňující podobu jejího bádání o kupeckém světě. Na jedné straně je třeba zmínit komparaci ekonomických sfér střední/středovýchodní Evropy spojenou s varšavským okruhem reprezentovaným zejména postavou Mariana Małowista a na druhé straně dlouhodobý zájem o dějiny gdaňského pomorí zapojeného do obchodních kontaktů hanzy, a tím i o celý kulturní model kupeckého prostředí s jeho hodnotovým systémem, technikou výměny zboží a kapitálu i každodenním fungováním podobně, jak o něm hovořil Henryk Samsonowicz.

Hospodářské dějiny v novějším pojetí polských badatelů tak nejsou jen pokusem o charakteristiku dynamiky pohybu zboží, určení směrů hlavních obchodních tras či postižení dichotomie centrum – periférie v rámci evropského prostoru, byť ani tyto otázky se neztrácejí ze zřetele, ale stále více jsou akcentovány otázky spojené s výzkumem rodinných i profesních sítí napříč městskými obcemi, technikami výměny zboží a kapitálu a obecně celým komplexem osvojených prvků chování a jednání, které bychom obecně mohli nazvat „kupeckou kulturou“. V takto rozvrženém schématu lze mezi nejnovější monografie věnované komplexu otázek spojených s problematikou středověkého obchodu zahrnout jak knihy Grzegorza Myśliwského a Krzysztofa Kopińskiego, tak i díla věnující se pojetí ceny, zisku i úroku v soudobé morální teologii, jak to učinil Marcin Bukala, či s tímto tématem úzce spojený problém lichvy jako domény židovských věřitelů, který na příkladě zachovalých úpisů

1) Karol MALECYŃSKI, *Dzieje Wrocławia od czasów najdawniejszych do roku 1618*, in: Waclaw Długoborski – Józef Gierowski – Karol Maleczyński, *Dzieje Wrocławia do roku 1807*, Warszawa 1958, s. 11–336.

2) Walther KEHN, *Der Handel im Oderraum im 13. und 14. Jahrhundert*, Köln 1968.

3) Mateusz GOLIŃSKI, *Podstawy gospodarcze mieszaństwa wrocławskiego w XIII wieku*, Wrocław 1991 a Týž, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia (przestrzeń – podatnicy – rzemiosło)*, Wrocław 1997.

sledoval Mateusz Goliński, přičemž ve výčtu podobných prací bychom mohli ještě dále pokračovat.<sup>4</sup>

Zohlednění sociálního i finančního kapitálu vratislavské kupecké vrstvy může také být jednou z cest ke komparaci zdejšího prostředí s dalšími střeoevropskými metropolemi a v práci Grzegorza Myśliwského tvoří jednu z úvodních a současně klíčových kapitol. Na konci třicátých let 14. století vznikla ve Vratislavi kupecká gilda, která spolu s pražskou gildou představovala jediný podobný kupecký svazek na teritoriu českých korunních zemí. Přirozeně že její aktivita nesměřovala pouze do hospodářské oblasti, ale v politické rovině se stávala partnerem k jednání městské radě a výměnou za peněžní služby i českým panovníkům. Příznačné je například provázání představených gildy s konšelským sborem po radikálním zásahu Zikmunda Lucemburského z roku 1420, kterým omezil fungování městské samosprávy a posílil postavení právě této sociální vrstvy ve vedení města. Kontakty na panovnický dvůr hrály svoji roli i při odstraňování celních bariér v českém, potažmo říšském prostoru, podobně jako při opakovaných obchodních válkách s krakovskými kupci, těšícími se zvláštní ochraně polských králů. Právě gilda, respektive její příslušníci, jsou pro Grzegorza Myśliwského hlavním elementem zapojujícím Vratislav do sítě nadregionálního obchodu. Autor přitom využívá již zmíněnou koncepci varšavské školy zahrnující Slezsko i s Čechami, Moravou, Malopolskem, Slovenskem a Transylvánií do tzv. sudetsko-karpatské oblasti s výrazným podílem montánních aktivit. Na východ od takto definovaného prostoru se nacházela oblast černomořská, na severozápad (i s Lužicí a Míšní) oblast lužicko-sasko-durynská, na jihozápad oblast hornoněmecká a na ní navazující oblast severoitalská s dominantním centrem Benátkami.<sup>5</sup> Rozdělení jednotlivých ekonomických sfér širěji pojímaného střeoevropského prostoru není samoučelné a opět směřuje k postižení směrů vratislavského dálkového obchodu. Klíčovým sledovaným prvkem se stává především kontakt slezských kupců s městskou sítí dané oblasti. Touto cestou je možné dospět k obecnějším závěrům, opírajícím se o předem zvolenou matici otázek zahrnujících chronologii vzájemných ekonomických vztahů (vždy s přihlédnutím k místnímu politickému vývoji), strukturu vyměňovaného zboží, finanční vazby (pohyb kapitálu zahrnující úvěry, zástavy a pod.) a obchodně-profesní vazby (rodinné svazky, spolky apod.).

Aktivita vratislavských kupců bohužel nemůžeme sledovat na podkladě rozsáhlejšího korpusu účetních knih. Mezeru po jejich existenci musejí nahradit knihy městské správy, přičemž významné místo připadá kontinuálně zachované řadě *Libri excessum et signaturarum* pokrývající od poloviny osmdesátých let 14. století celé pozdně středověké období. Spory odehrávající se na vratislavské půdě přirozeně odrážejí jen zlomek skutečného hospodářského života města. Znamením dlouhodobých ekonomických vztahů tak jsou podle autora zápisy hovořící buď o větších obje-

4) Široký rejstřík zachovalých městských pramenů využil ve své příkladné monografii Marek SŁOŃ, *Szpitalce średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000. Kupecké vrstvy se přirozeně dotýká i přepracovaná a rozšířená monografie, jejíž autorkou je Janina GILEWSKA-DUBIS, *Życie codzienne mieszczan wrocławskich w dobie średniowiecza*, Wrocław 2000, jejíž možná až příliš rozvolněná koncepce odráží „dějiny každodennosti“ jako koncept „nepolitických dějin“. S ohledem na širší čtenářskou obec připravil svoji útlou práci Marek WÓJCIK, *Chwile strachu i trwogi. Klęski żywiołowe, konflikty zbrojne i tumulty w średniowiecznym Wrocławiu*, Racibórz 2008. Stranou stručného přehledu také zůstala jedna z novějších monografií Bogusława CZECHOWICZE, *Między katedrą a ratuszem. Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2008, jejíž obsah se nekryje s tématem tohoto zamyšlení.

5) G. MYŚLIWSKI, *Wrocław w przestrzeni*, s. 58–70.

mech zboží nebo série vzájemně se podporujících zmínek z městských knih, celních tarifů či obchodní korespondence a zlomků účtů na straně mateřského města i jeho obchodního partnera. I tak se značná část přepravovaného zboží pohybovala mimo pozornost písemných pramenů a na této skutečnosti mnoho nezměnila ani postupující alfabetyzace části městského obyvatelstva. Jiná situace naopak podle autora panovala v případě oběhu kapitálu, který představoval nový prvek městské ekonomiky s výrazně vyšší rizikovostí, a měšťané proto dávali přednost potvrzení svých kontraktů prostřednictvím městských knih. Zaznamenaný pohyb kapitálu tak lze zároveň použít jako doklad hospodářských vazeb vzdálených ekonomických oblastí a touto cestou doplnit jinak často kusé zmínky o výměně zboží.<sup>6</sup>

Záměrné abstrahování od vnitřního fungování lokálních trhů velmi dobře funguje při sledování dálkového obchodu, ale lze jej jen velmi těžko aplikovat při sledování pohybu zboží uvnitř sudetsko-karpatské zóny. Grzegorz Myśliwski se i v tomto případě snaží posunout svůj výzkum k nadregionálním vazbám a zmíněnou oblastí si rozděluje na Slezsko (vnitřní trh) a území mimo jeho hranice (dálkový obchod). Ke slovu se tak mohou dostat zmínky o spojení s moravskými městy, Prahou, Hradcem Králové či Krakovem, ale z tématu studia vypadávají například příhraniční města typu Opavy či Kladska, které jsou automaticky přiřazovány ke Slezsku, aniž by bylo zohledněno, že po právní stránce náležely k jiné zemi, a i když se nemohly počítat k městům s jakkoli konkurujícím finančním zázemím, jednalo se o města představující bránu do Čech, resp. na Moravu. Z hlediska ukládání kapitálu vřatislavských kupců zase není bez zajímavosti pozornost, jaké se těšily podíly na horním dolování ve Zlatých Horách na Jesenicku, které se ovšem v dané koncepci opět ocitly ve sféře vnitřního trhu, a nebyly proto zohledněny.

Navzdory tradovanému tvrzení, spojenému ještě s předválečnou německou historiografií, Grzegorz Myśliwski dokazuje existenci dlouhé vlny prosperity, sahající od počátků města až do čtyřicátých let 15. století. Na ekonomickém vývoji obce se tak mnohem méně negativně odrazilo období vlády Václava IV., ve kterém naopak došlo k zintenzivnění kontaktů s Benátkami, a také husitské války, za kterých mohli vřatislavští kupci využít částečné přesměrování pohybu zboží mimo Prahu právě do oderské metropole. Problémy naopak začínaly narůstat v době vleklého konfliktu Vřatislavských s Jiřím z Poděbrad, mimo jiné i díky zesílenému protekcionismu polských panovníků uplatňovanému vůči polským městům. Jestliže v době panování Karla IV. i jeho dědiců odpovídala česká strana na podobná opatření odpovídající diplomatickou aktivitou i případnou blokádu polského obchodu, nyní k podobné reakci nedošlo. Ve čtyřicátých a padesátých letech tak Jagellonci sérií privilegií podpořili vytvoření paralelních obchodních cest směřujících přes Kališ na Poznaň, ze které hodlali vytvořit nové místo výměny zboží, zastíňující, a do určité míry úspěšně, Vřatislav. Spolu se stoupajícím významem lipských trhů šlo o trend daleko překonávající ve svých důsledcích dosud často zdůrazňované mocenské proměny v Černomoří (turecká expanze). Myśliwskému se tak podařilo velmi zdařile propojit několik výkladových rovin s odlišnou vnitřní dynamikou. Vedle samotné ekonomické roviny, fungující na bázi nabídky/poptávky, dokázal obratně operovat i s im-

6) *Tamtéž*, s. 188–9.

pulsy přicházejícími ze strany centrální moci a především s iniciativou jednotlivců sledujících vlastní profit.

Na této rovině se také setkal se závěry Krzystofa Kopińského, jenž poukázal na velmi silný trend ukládání kapitálu ve Vratislavi, rozšířený mezi toruňskými kupci. I zde přitom sehrála svoji roli iniciativa zeměpána, v tomto případě řádu německých rytířů. V roce 1386 se velmistr pokusil sjednotit výnosy z půjček a ustanovil výnos jedné roční hřivny doživotního platu za každých 12 půjčených hřiven (tj. 8,33 %). Ve sledovaném období ale ve Vratislavi platila praxe, v níž se za hřivnu platu přijímal obnos pouhých 9 hřiven. Za půjčku uzavřenou na území řádu tak bylo možné ve Slezsku získávat vyšší úrok. Vyvážení kapitálu z Prus přirozeně nahrávala i politická krize, do níž se řád dostával po vytvoření polsko-litevské unie. Naopak v době husitských válek a narůstající nestability slezského prostředí příliv toruňského kapitálu ustával. Rizika převážila nad možností očekávaného zisku.<sup>7</sup>

Koncepce Kopińského monografie pracuje s modelem hospodářských sfér, v níž Toruň představovala bránu do pobaltské oblasti a k evropskému východu s jeho lesními produkty a kožešinovým bohatstvím. Vratislav zastupovala střeoevropský prostor jako místo otvírající další kontakty směrem do německých oblastí říše a také do severoitalské oblasti. Zmapování druhu zboží putujícího mezi oběma centry přitom nepředstavuje nejdůležitější část předkládané monografie. Z mýtních tarifů i zmínek roztroušených v městských knihách si můžeme udělat rámcovou představu o spektru, ale nikoli o objemech posílaného zboží. Vedle již zmíněných finančních propojení, poukazujících na značnou mobilitu kapitálu, je tak třeba vyzdvihnout především pozornost, kterou autor věnoval sociálnímu zázemí obchodu a rodinným vazbám měšťanů z obou měst. Tak jako i v jiných velkých centrech se zde setkáváme s cíleným přesídlením jednoho z členů kupecké rodiny do druhého města a využívání rodinných vazeb k využívání/obcházení místních obchodních privilegií. V několika případech se nově přijatý měšťan s toruňským původem stal dokonce jedním z vratislavských radních a zapojil se do obchodně-kapitálových spolků uzavíraných ve slezské metropoli především na příbuzenské bázi. Jedna z nejbohatších a nejvlivnějších vratislavských rodin, Banků, obchodně provázaná s italským prostředím, zase přijala mezi své příbuzné i lékaře Eberharda Hitfelda, pocházejícího naopak z vrstvy toruňského patriciátu.<sup>8</sup> I tak jsme však odkázáni na spíše nahodilé zachycení dané osoby v městských pramenech. Určitější obraz by nám mohly poskytnout pouze knihy příchozích měšťanů, se kterými ale v tomto případě nedisponujeme. Takto jsme při porovnávání sociálních kariér omezeni na několik vybraných příkladů, přičemž jde vesměs o postavy z kupeckého prostředí, které mohly těžit z již dříve nabytého sociálního kapitálu. Autor se proto snažil alespoň definovat některé hlavní řemeslné obory fluktuujících měšťanů (v Toruni byli například vstřičně přijímání řemeslníci pracující s kovem).

Výrazný badatelský zájem o finanční toky se u Grzegorza Myśliwského projevuje v upravené kategorizaci obchodních spolků, přičemž ve slezském prostoru pozdního středověku převažovaly spolky uzavírané na příbuzenské bázi a v tzv. *offene*

7) K. KOPÍŃSKI, *Gospodarcze*, s. 136–139.

8) *Tamtéž*, s. 206–207.

*Gesellschaft*, v níž všichni podílníci vystupovali se stejným kapitálovým rizikem. Do jejích struktur se zapojovali i kupci mimo slezské prostředí, například z Florencie (Antonio Ricci) či Toruně.<sup>9</sup> Finanční podílnictví, podobně jako čerpání zisku ze spekulací z prodejů rent, představovalo v pozdně středověkých střeoevropských městech nový fenomén, na který musela ve svém každodenním kontaktu s věřícími reagovat i církev. Klíčová byla především role kazatelů a zpovědníků, jejichž formaci v ekonomických otázkách, spojených s morálně-teologickým chápáním zisku, spravedlivé ceny a úroku, ovlivňovaly traktáty objevující se ve zvýšeném počtu od konce 12. století. V pozdější „Summē“ sv. Tomáše Akvinského si její autor přímo položil otázku, „zda je možné prodávat zboží draž, než bylo zakoupeno.“ Odpověď byla hledána spíše ve využití zisku než v odmítnutí jeho existence.<sup>10</sup> Marcin Bukała se pokusil zařadit působení vratislavských dominikánů do širších souvislostí, v nichž se někdy možná až ztrácí téma předesílané v názvu monografie. Po obecnějším úvodu, věnovaném mendikantským řádům, následují obsáhlé pasáže zabývající se zdroji středověkého ekonomického myšlení. Klíčová byla přirozeně recepce Aristotela a její dialog s teologií a kanonickým právem vedoucí ke stanovení pojetí „spravedlivé ceny“ a zásad „kupecké etiky“. Pro českého čtenáře není bez zajímavosti ocenění vkladu Jana Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova, jež se objevuje ve třetí části knihy, věnované představení dominikánské knihovny a vlastním dílům vratislavských bratří řádu kazatelů. Na příkaz generála řádu vypracoval Jindřich Bitterfeld z Břehu traktát *De formatione et reformatione ordinis praedicatorum*. Na jeho spis později navázal Jan z Frankensteinu (Ząbkowic Śląskich), připravující řádovou reformu. Zvláště první ze jmenovaných, spojený s tzv. „via moderna“, prosazoval při formaci duchovních zohlednění každodenního fungování městské společnosti. Každý z kazatelů a zpovědníků měl být seznámen se základními aspekty morálně-teologického výkladu ekonomických nástrojů, uplatňovaných v kupeckém světě. Výchozím bodem pro sledování přístupů k ekonomickému myšlení se Martinu Bukałovi stala rekonstrukce pozdně středověké dominikánské knihovny. Z řad slezských bratří kazatelů nevzešla postava, která by zásadním způsobem ovlivnila diskusi o „spravedlivé ceně“ zboží i peněz, ale spíše teologové uvádějící obecné myšlenky do každodenní praxe, což představuje pro studium ekonomického prostředí Vratislavi vklad o to cennější. Přesto si čtenář nemůže nepřipustit myšlenku, nakolik dominikánská stanoviska, vedle obecně akceptovaného zákazu lichvy, rezonovala v samotné městské společnosti. Už proto, že v polovině 15. století došlo ke konfiskaci veškerého židovského majetku a likvidaci zdejšího ghetta. Z městského prostředí se tak vytratil jeden z důležitých (a běžných) instrumentů k získání hotovosti a zůstává otázkou, jakým jiným finančním nástrojem byla stálá poptávka po hotovosti upravena.

Velmi cenný dodatek Bukałovy knihy představují editované fragmenty textů. Podobně postupoval i Mateusz Goliński při svém rozboru konfiskovaného židovského jmění. Vratislavský historik se mohl opřít o unikátní soupisy vyhotovené na příkaz městské rady po protižidovském pogromu z roku 1453, zachycující zadržené dlužní úpisy a zástavy. Spektrum dlužníků sahalo od nejchudších vrstev městského obyva-

9) G. MYŚLIWSKI, *Wrocław w przestrzeni*, s. 159–160.

10) M. BUKAŁA, *Zagadnienia*, s. 105.

telstva po příslušníky slezských knížecích rodů. Vedle zcela výjimečného průhledu do hmotné kultury pozdně středověkého světa, doplněného příkladnou identifikací jednotlivých kusů klenotů, šatů, stolního nádobí či zbraní, které tvoří jádro představované knihy, nabídl především pohled na strategie půjček jednotlivých sociálních skupin. Z hlediska rozdělení rolí v měšťanských domácnostech stojí za povšimnutí odlišný přístup mužů i žen. Zatímco ženy obvykle vyhledávaly úvěry na kratší dobu a menší sumy (kryly tak výdaje každodenního chodu domácnosti), muži se zaopatřovali větší hotovostí.<sup>11</sup> Goliński ve své práci potvrdil tezi o určitém přeceňování významu židovských lichvářů v oblasti velkých úvěrů a naopak potvrdil, že jejich role se více omezovala na úvěry střední a drobnější hodnoty.

K likvidaci vratislavského ghetta došlo na prahu padesátých let, poznamenaných nejen působením kazatele Jana Kapistrána, jehož vystoupením proti kacířům a nevěřícím je přikládán značný podíl na zmíněných událostech, ale také narůstajícími ekonomickými problémy, jak o nich hovořil Grzegorz Myśliwski. Nastupující ekonomický regres vyvolaný zvyšující se konkurencí polských měst, významem lipských trhů a také bezkrálovím v českých zemích se nutně odrazil i postojích městské rady. V době ekonomické konjunktury sama městská rada sahala k prodeji doživotních rent (často do rukou toruňských kupců), jimiž hradila nárůst vnitřního dluhu.<sup>12</sup> Tento zdroj financí ale začal stále více slábnout. Italští obchodníci pronikající na středoevropský trh na prahu 15. století opakovaně narazili na celní blokády Benátek, nařízených z politických důvodů Zikmundem Lucemburským, a jejich odchod zavinil pád několika obchodních spolků. Jiná část obchodníků, jako byl toruňský kupec David Rosenfeld, nalákaná do Vratislavi přístupem k italskému kapitálu, se raději vrátila do svých mateřských obcí a s nimi zmizel další zdroj dosud využívaného financování. Příznačně, jak dokázal Mateusz Goliński, útok na židovskou enklávu pečlivě zorganizovala městská rada, která s nemenší pečlivostí dohlédla na převzetí shromážděné hotovosti, nemovitostí a cenností. Ty sice formálně spadly do rukou krále, ale formou darů či výhodných prodejů rychle přešly do rukou měšťanů.<sup>13</sup>

Obecně lze říci, že starší polské bádání nad dějinami Vratislavi nejvýrazněji akcentovalo řemeslnou strukturu slezské obce. Přinejmenším v posledním decenniu jsme však svědky určitého posunu v odkrývaných tématech a stále větší pozornosti se dostává světu financí, stýkání hanzovního a italského kapitálu ve středoevropském prostoru. Diskuse o centrech a periferiích evropského světa tak dostává nové impulsy.

11) M. GOLIŃSKI, *Wrocławskie*, s. 66–67.

12) Mateusz GOLIŃSKI, *Wrocław od połowy XIII do początków XVI wieku*, in: Cezary Buško i kol., *Historia Wrocławia. Od pradziejów do końca czasów habsburských*. Tom I., Wrocław 2001, s. 172–173.

13) M. GOLIŃSKI, *Wrocławskie*, s. 15–17. Tento text vznikl v rámci projektu MSM 4781305905 *Slezsko v dějinách českého státu a střední Evropy*.